

Stage Design as a Spatial Environment of the Performance: Definition of the Concept

Popova Oksana Vladimirovna

*postgraduate student,
Kiev National University of Culture and Arts,
Kiev, Ukraine*

Abstract

The article is devoted to the definition of "stage design". On the basis of terminological analysis, the essence of the concept of "stage design" is revealed, its essential features are determined and the connection with other concepts in the context of artistic design of a theatrical production is analyzed. With the help of comparative analysis, common and different features between the concept of "scenography" and "theatrical and decorative art" were revealed.

The definition is understood by us as a list of essential features of an object or phenomenon that represent the concept and verbal expression of those specific features that distinguish this concept from related to it.

The study found that stage design as a type of design and art activities involves the design, construction and organization of stage space with elements of other types of design, composition and stylistic devices. Its main task is to work with the environment of human life in a conventional play space, to create an artistic image of the play, which will make the viewer an emotional impression, relevant to the issue of staging.

In our opinion, the term "stage design" most accurately reflects the state of the essential and conceptual approach to the solution of scenographic design of plays in domestic directing theater, the process of creating a unique visual image due to the synthesis of symbolic means to reveal the author's concept and meaningful content.

Key words: stage design, scenography, theatrical and decorative art, director's theater, definition.

Актуальність дослідження. Незважаючи на те, що сценографія включає в себе проектну діяльність, а технологія сцени передбачає знання в галузі конструювання, більше того, безпосередньо декорації, освітлення, реквізит та костюми, можна розглядати як елементи або продукти різних видів дизайну, на сучасному етапі питання створення простору вистави відносяться зазвичай до театрознавства. Дослідження сценографії як виду дизайнерської творчості у вітчизняному науковому вимірі скоріше виняток, аніж правило. Втім, на думку сучасних дослідників, сценічний дизайн може вважатися частиною театрального процесу, але він має певні формоутворюючі та стильові особливості, які дозволяють оцінювати його з точки зору теорії дизайну [9, с. 95].

Відповідно уточнення дефініції поняття «сценічний дизайн» є актуальним питанням сучасного гуманітарного знання і важливим для розширення теоретичної бази дослідження просторового середовища вистави.

Дефініція розуміється нами як перелік суттєвих ознак предмета або явища, які репрезентують поняття та вербальне вираження тих специфічних особливостей, що відрізняють дане поняття від суміжних з ним.

Аналіз публікацій. Історіографічний аналіз останніх досліджень та публікацій вітчизняних науковців (Л. Бевзюк-Волошина, С. Триколенко, В. Фіалко, К. Юдова-Романова, В. Стрельчук, Ю. Чубукова та ін.) засвідчив, що незважаючи на активну розробку багатьох аспектів проблематики просторового середовища вистави, термін «сценічний дизайн» у контексті означення декораційного театрального мистецтва практично не використовується. Це пояснюється тим, що в термінологічній системі проектно-художньої діяльності поняття «дизайн» не використовувалося, натомість традиційними стали такі значення, як «декораційно-художнє оформлення вистави» та «театрально-декораційне мистецтво», а на сучасному етапі зазвичай використовується термін «сценографія», широке трактування якого дозволяє використовувати його в міжгалузевому теоретико-практичному дискурсі.

Мета статті – на основі термінологічного аналізу виявити сутність поняття «сценічний дизайн», визначити його суттєві ознаки та проаналізувати зв'язок із іншими поняттями у контексті художнього оформлення театральної постановки.

Виклад основного матеріалу. Для сценічного дизайну характерний ряд розроблених та напрацьованих протягом століть специфічних творчих засобів, методів та прийомів, техніка використання яких впливає як на створення візуального ряду вистави, так і на сприйняття постановки глядачем.

У словниково-довідковій літературі термін «сценографія» (від грецького *skēnē* – «скена» («сцена») та «et γραφειν» («пишу»)) визначається як «мистецтво створення візуального образу театральної вистави засобами декорацій, костюмів, освітлення, гриму, бутафорії, реквізиту та постановочної техніки» [10, с. 645].

У науковому вимірі більшості країн пострадянського простору і зокрема в українському, термін «сценографія» було популяризовано в 70-ті рр. XX ст. на заміну терміну «театрально-декораційне мистецтво». При цьому дослідники зазвичай акцентують на відмінності даних понять та недоцільності розглядати їх як тотожні.

Так, А. Чепинога акцентує на тому, що між термінами існує принципова різниця, яка полягає не стільки у формальних ознаках кінцевого результату, скільки в самому

підході до проведення аналізу драматургічного матеріалу і безпосередньо в техніці роботи над створенням художнього образу театральної вистави [11, с. 331]. Дослідниця стверджує, що сценографія відрізняється від театрального декоративного мистецтва передусім тому, що засновується на виключно живописних прийомах станкового живопису, натомість сценографія апіорі передбачає наявність в сценічному оформленні конструктивістських, просторово-умовних рішень. На її думку, кардинальні відмінності між театральним декоративним мистецтвом та сценографією закладені в самій природі осмислення призначення мистецтва – у першому випадку мистецтво трактується як життя людського тіла, а у другому – як один зі способів передачі інформації, носіями (засобами виразності) якої є актор з усім комплексом його психофізичних переживань та пластичне середовище, в якому актор діє і яке дозволяє унаочнити душевні пориви та рухи його персонажу. Іншими словами, сценографія принципово інакше трактує природу драматичного, сценічного конфлікту, який, разом з ідеєю, є ґрунтовним поняттям для побудови художнього образу вистави [12, с. 343].

За В. Березкіним театральне декоративне мистецтво відповідає конкретно-речовому підходу в оформленні вистави, вирізняючись високим ступенем ілюстративності сюжету, точним відтворенням, передачею духу та атмосферної дії (інтер'єр або пейзаж, національні та етнічні ознаки культури країни, в якій відбуваються події, одяг героїв та ін.). За будь-якого формального підходу театральне декоративне мистецтво вирізняється прагненням до максимальної конкретизації місця дії, пори року, доби, характеру персонажу та ін.

Дефініція поняття «сценографія» як операційного терміну розглядалася не одним поколінням теоретиків і практиків сценічного мистецтва, проте єдиного загальноприйнятого визначення й досі не існує.

Зазвичай сценографію розуміють як «сукупність засобів художнього оформлення вистави або сценічної постановки», «новаторські прийоми, розроблені художниками театру в ХХ ст.», «художнє оформлення вистави» [3, с. 6]. Сам термін «сценографія» виник внаслідок еволюції поняття «образотворча режисура», запропонованого М. Левіним у 1935 р. [6, с. 43]. На думку К. Чижмакової, цей термін виражає новаторство ролі художника в процесі створення театального видовища, зокрема наявності власного розуміння та ставлення до проблеми п'єси, що передбачає формування унікальної

художньо-естетичної теми та символіки, характерних для режисерського мислення, а також майстерність розробки авторського пластично-кольорового середовища, яке організує весь комплекс закладеної у виставі проблематики [13, с. 126].

На думку В. Березкіна, сценографія затверджувалася як функціональне мистецтво, підкорене загальним законам вистави як складного синтетичного твору і передбачає безпосередню взаємодію з актором, драматичним текстом та музикою і «саме через цю домовленість дій розкриваються образи вистави» [1, с. 11].

В. Шеповалов визначає сценографію як «сукупність просторового рішення вистави, все те, що побудовано в театральному творі за законами візуального сприйняття» [12, с. 149-157]. На думку дослідників, дане визначення дозволяє побачити, що оформлення сцени може розглядатися не лише як вид театрального мистецтва, але і як комплекс завдань та способів їх втілення [9, с. 95].

У закордонному академічному вимірі термін «сценічний дизайн» («stage design») активно використовується як тотожний термінам «сценографія» («scenography»), «дизайн декорацій» («set design») або «театральний дизайн» («scenic design») і передбачає створення просторового середовища вистави в цілому, незалежно від засобів виразності та стильових рішень [9, с. 94].

Відомий теоретик театру В. Березкін, наголошує на тому, що сценічний дизайн наразі є одним із домінуючих способів побудови простору в запропонованій ним системі сценічного оформлення нового типу – дієвій сценографії, в контексті якого використовується прийом «конкретного місця дії» [2, с. 490–502]. Відповідно, сучасне театрознавство розглядає явище сценічного дизайну не в широкому розумінні однієї зі сфер театральної діяльності, а лише як композиційного та стильового рішення сцени.

В теорії дизайну особливості видової специфіки сценічного дизайну досліджуються нечасто, оскільки переважно його відносять до галузі «різноманітних виставок, постановок презентацій, масових свят, що відбуваються на відкритих просторах, спортивних змагань» [7, с. 30].

Структурну модель взаємозв'язку видів дизайну, що «базується на об'єктних та типологічних основах», де також розглядається поняття сценічного дизайну, пропонує Г. Єлісеєнков. На його думку, це явище, разом із експо-дизайном та графічним дизайном, належить до «процесно-комунікативного типу», відмічаючи створені в контексті цього

типу об'єкти як такі, «що призначені лише для функціонування в сфері комунікації, а поза цією сферою не мають жодного утилітарного значення» [4, с. 122–127].

На думку М. Попової, працюючи з категорією простору, сценічний дизайн включає в себе і використовує елементи видів дизайну різних типів, зокрема дизайн середовища – інтер'єру та екстер'єру, дизайн костюмів, графічний дизайн. Дослідниця стверджує, що взаємозв'язок цих складових також може бути проаналізований за допомогою комунікативної функції:

- з позиції вистава-актор-глядач – комунікація з глядачем здійснюється протягом розгортання сценічної дії, тобто подія відбувається на очах глядача і кожній дії відповідає певне співпереживання;

- з позиції взаємодії всередині простору – передбачається, що людина сприймає сцену як взаємодію середовища, людини та предмета, в якій всі елементи можуть виконувати різні функції та завдання, наприклад, актор може змінювати декорацію або розташування предметів на сцені на очах у глядача, перетворюючи технічний момент вистави на її дію або наділяти предмет новим, нехарактерним для нього сенсом (завдяки цьому предмет отримує розширений ігровий потенціал) [9, с. 95].

На думку М. Попової, це дозволяє говорити про універсальні якості матеріального середовища вистави в системі художніх образів, а поява у простору або предмета додаткових функцій дозволяє наділяти візуальне середовище вистави складними семантичними образами [9, с. 95].

Дослідники наголошують, що сценографія, як і декоративне мистецтво, у більшості випадків є мистецтвом виражальним, а не зображальним, оскільки, зазвичай, не оповідає про щось конкретне, в лише створює емоційний клімат театральної постановки [8, с. 62]. Водночас у процес створення на сцені певного середовища (архітектурного, урбаністичного, ландшафтного або інтер'єрного), театральний художник працює з основними принципами, засобами та прийомами композиційної побудови. Оскільки, відповідно до специфіки сучасного театального мистецтва, простір виконує не лише декораційну функцію, але стає і ситуативним місцем проживання, що передає емоційну напругу персонажа, сценограф застосовує метод перебільшення або применшення певних візуальних властивостей складових предметно-просторового середовища, наділяючи їх художньою образністю.

На нашу думку, термін «сценічний дизайн» найточніше відображає стан сутнісного та концептуального підходу до вирішення сценографічного оформлення вистав у вітчизняному режисерському театрі, процесу створення унікального візуального образу внаслідок синтезу знакових засобів для розкриття авторської концепції та сенсово-змістового наповнення вистави.

Як вид проектно-художньої діяльності сценічний дизайн включає в себе проектування, конструювання та організацію простору сцени за допомогою елементів інших видів дизайну, основ композиції та стильових прийомів. При цьому головним завданням сценічного дизайну є створення художнього образу вистави з метою формування у глядача емоційного враження, що відповідає проблематиці постановки, але на відміну від предметного дизайну та дизайну середова, сценічний дизайн працює не в рамках реальності, а з середовищем життя людини в умовному ігровому просторі [9, с. 96].

Напрямок розвитку театру, сформований наприкінці XIX – на початку XX ст. зумовив зміщення акцентів у бік режисури, водночас актуалізувавши проблематику ролі та місця в новому театрі художника. Зокрема відомі експериментальні спроби окремих театральних режисерів здійснювати театральні декоративні рішення самостійно, без допомоги професійних художників (Г. Крег, А. Аппія та ін.). З часом режисерський театр зосереджується на поєднанні досягнень сценічної машинерії попередніх епох та сучасного декоративного мистецтва з метою розширення видовищності постановок. На думку дослідників, важливим досягненням цього періоду стало формування граючого об'ємного сценічного простору [13, с. 123].

Становлення новаторської системи оформлення сценічної дії на основі попередніх типів, так званої *«дієвої сценографії»*, – *«дієвої сценографії»*, що характеризується синтезом типових функцій оформлення вистави (означення місця дії (поділяється на функцію означення конкретного місця дії та на функцію створення узагальненого місця дії), ігрова функція, функція персонажу), відбулося в другій половині XX ст.

На думку сучасних дослідників, станом на середину 1980-х рр. принципи дієвої сценографії багато в чому перекукувалися з такими проявами постмодернізму у вітчизняному театрі, як ігрові взаємовідносини з текстом, еkleктика в стилях та жанрах, заперечення лінійності оповіді, домінування аспекту видовищності, індивідуальне

трактування п'єси в творчості художників театру практично повністю витісняє типові [5, с. 5].

Висновки. Дослідження виявило, що сценічний дизайн як вид проектно-художньої діяльності передбачає проектування, конструювання та організацію простору сцени за допомогою елементів інших видів дизайну, основ композиції та стилевих прийомів. Головне його завдання при цьому полягає в тому, щоб працюючи з середовищем життя людини в умовному ігровому просторі, створити художній образ вистави, який справить на глядача емоційне враження, відповідне до проблематики постановки.

На нашу думку, термін «сценічний дизайн» найточніше відображає стан сутнісного та концептуального підходу до вирішення сценографічного оформлення вистав у вітчизняному режисерському театрі, процесу створення унікального візуального образу внаслідок синтезу знакових засобів для розкриття авторської концепції та сенсово-змістового наповнення вистави.

References

1. Berezkin, V. I. (1968). Performance and stage space. Moscow: Soviet Russia.
2. Berezkin, V. I. (2010). The art of scenography of the world theater. Book 1. From the beginnings to the middle of the XX century / 2nd ed. Moscow : Editorial URSS. pp. 490–502.
3. Voronova, M. V. (2011). Theatrical and decorative art of Krasnoyarsk and Irkutsk: formation and development in the 20s – 90s. XX century. Abstract of Ph.D. Krasnoyarsk : Moscow State University of Art and Industry named after S.G. Stroganov.
4. Eliseenkov, G. (2007). Gnoseological aspects of design modeling in a socio-cultural context. Bulletin of the Kemerovo State University of Culture and Arts. Kemerovo: KemGUKI. No. 2. pp. 122–127.
5. Zubov, A. E. (2009). Scenography of the theaters of Barnaul and Novosibistka: 1945–1990. Abstract of Ph.D. Barnaul: Altai State University. Barnaul.
6. Levin, M. (1953). Scenic composition of a spatial performance. Moscow.
7. Medvedev, V. Yu. (2009). Essence of design: theoretical foundations of design: textbook. allowance. 3rd ed., Rev. and add. SPb.: SPGUTD.
8. Podosenov, L. A. (2017). Artistic nature of scenography of theatrical performance: search for a figurative solution. Culture and education, No. 1 (24), pp. 61–68.
9. Popova, M. A. (2013). Scenic design as a type of design and creative activity. Bulletin of the Magistracy, No. 5 (20). pp. 94–96.

10. Modern dictionary-reference book on art (2000). Scientific. ed. and comp. A.A. Melik-Pashaev, Moscow: Olympus, LLC "ACT Publishing House".

11. Chepinoga, A. V. (2016). Scenography and theatrical and decorative art in the opera house of the twentieth century. Culture and civilization, No. 1, pp. 328–351.

12. Shepvalov, V. (1992). Formation of the theory of scenography and its role in the science of theater. Collection of scientific works: Art and aesthetic culture. SPb. pp. 149–157.

13. Chizhmakova, K. I. (2007). Scenography and staging (questions of history and theater practice). Vestnik VSU, series: Linguistics and intercultural communication, No. 2 (part 2), pp. 119–127.

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел

1. Березкин В.И. Спектакль и сценическое пространство. Москва : Советская Россия, 1968. 88 с.

2. Березкин В.И. Искусство сценографии мирового театра. Книга 1. От истоков до середины XX века / 2-е изд. М.: Едиториал УРСС, 2010. С. 490–502.

3. Воронова М. В. Театрально-декорационное искусство Красноярска и Иркутска: становление и развитие в 20–90-х гг. XX в. : автореферат дис. канд. искусствоведения : 17.00.04 / Московский государственный художественно-промышленный университет им С.Г. Строганова. Красноярск, 2011. 30 с.

4. Елисеенков Г. Гносеологические аспекты моделирования дизайна в социально-культурном контексте // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. Кемерово: КемГУКИ, 2007. № 2. С. 122-127.

5. Зубов А. Е. Сценография театров Барнаула и Новосибирска: 1945–1990 годов : автореферат дис. канд. искусствоведения : 17.00.04 /Алтайский государственный университет. Барнаул, 2009. 22 с.

6. Левин М. Сценическая композиция пространственного спектакля. Москва, 1953.

7. Медведев В.Ю. Сущность дизайна: теоретические основы дизайна: учеб. пособие. 3-е изд., испр. и доп. СПб.: СПГУТД, 2009. 110 с.

8. Подосенов Л. А. Художественная природа сценографии театрализованного представления: поиск образного решения // Культура и образование. 2017. № 1(24). С. 61–68.

9. Попова М. А. Сценический дизайн как вид проектно-творческой деятельности // Вестник Магистратуры. 2013. № 5(20). С. 94–96.

10. Современный словарь-справочник по искусству/ Науч. ред. и сост. А.А.Мелик-Пашаев, Москва : Олимп, ООО «Издательство АСТ», 2000. 816 с.

11. Чепинога А.В. Сценография и театрально-декорационное искусство в оперном театре XX века // Культура и цивилизация. 2016. № 1. С. 328–351.

12. Шеповалов В. Становление теории сценографии и ее роль в науке о театре // Сборник научных трудов: Искусство и эстетическая культура. СПб., 1992. С. 149–157.

13. Чижмакова К. И. Сценография и постановочная часть (вопросы истории и театральной практики) // Вестник ВГУ, серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2007. № 2 (ч. 2). С. 119–127.